

Háger Tamás¹

A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezető folyamat a másodfokú büntetőperben

'Aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debet'²

Bevezető gondolatok

Az ítéleti tényállás megállapításához a büntetőeljáráson keresztül vezet a bíróság útja. Büntetőeljárás és büntetőper nélkül nincs bírósági ítélet, nem kerülhet sor a büntetőjogi felelősség kimondására. A büntetőeljárás központi része a bizonyítás, melynek releváns adatai alapot adnak a bíróság számára a tényállás megállapítására. Mit nevezünk büntetőeljárásnak? Erdei Árpád szerint „a büntetőeljárás a büntetőjogi felelősség eldöntésére irányuló, jogilag szabályozott folyamat”.³ A meghatározandó fogalom genus proximumának megjelölése vitathatatlan és szemléletesen rámutat az eljárás folyamatjellegére és céljára. A büntetőeljárás igen részletesen szabályozott normarendszer, melyben jogalkotói analógia alkalmazásának, a törvény kiterjesztő értelmezésének nemigen lehet helye. A szabályozás részletes, szigorú, eltérést nem engedő voltát indokolja, hogy a büntetőeljárás alapvető emberi jogokat érint s közvetlenül, súlyos hatásokat is eredményezve avatkozik be az emberek életébe, civil szférájába.

A büntetőeljárás célja tehát a büntetőjogi felelősség eldöntése. A terhelt büntetőjogi felelősségéről a bíróság dönt, következik ez az alkotmányos szabályokból,⁴ valamint közvetlenül a hatályos, büntetőeljárás törvényből⁵ (továbbiakban Be.) is. A büntető igazságszolgáltatás másra nem ruházható át, a bíró közreműködése, szorosan kapcsolódva a bírói függetlenséghez, az eljárásban az alapvető törvényes garancia.⁶

A bíróság eljárásának alapja a vád. A vádelvi szabályokból kitűnően, a bíróság a vádat köteles kimeríteni, a vádon túl azonban nem terjeszkedhet.⁷ A vád kimerítése és a tényállás megállapítása egymástól elválaszthatatlan, mint ahogy a bizonyítás és a tényállás megállapítás is szorosan összefügg, hiszen a bíróság a lényeges tények bizonyítása után kerülhet csak abba a helyzetbe, hogy megalapozottan döntve a vádról, tényállást állapítson meg. A bizonyítás tárgyára vonatkozó alapvető norma szerint a bizonyítás azon tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök

¹ A Debreceni Ítéletábrá büntető ügyszakos bírója, a Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszékének meghívott előadó

² A bírósági eljárás célja nem lehet más, mint az igazság felderítése

³ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 24.o.

⁴ Alaptörvény, Állam rész, 25. cikk (2) bekezdés a) pont

⁵ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 12. § (1) bekezdés: a bíróság feladata az igazságszolgáltatás

⁶ Erdei: i.m.281.o.

⁷ Be. 2. § (4) bekezdés

beszerzésére és megvizsgálására.⁸ E törvényi előírások alapján a vádat elbírálva a bíróság a tényállás megállapítására kötelezett. A tényállás megállapítása az elsőfokú bíróságra hárul, mely alapvetően ténybíróság, de nem vitásan jogkérdésekben is dönt, ezért jogbíróság jellege is kétségtelen. Az igazságszolgáltatás lényege, a vádról szóló bírói döntés. Az igazságszolgáltatás megnevezéséből is kitűnik, hogy részben az igazságra, másfelől az igazságosságra utal. A bíróságnak ugyanis a valós tényeket kell megállapítania, a büntetést pedig igazságosan kiszabnia, mely folyamatban döntő jelentősége van a bíró meggyőződésének is.⁹

A tényállás megállapítása, eljárásjogi okból, bizonyítási hiányosságokból eredően azonban hibás lehet. A bírói hibák, tévedések, törvénysértések kiküszöbölésének alapja a jogorvoslat joga,¹⁰ melynek gyakorlása által sor kerülhet a fellebbezési eljárásra, ahol a fellebbviteli bíróság a törvény által megszabott keretek között akár ténykérdésben, akár jogkérdésben korrigálhatja a sérelmezett per tévedéseit. A tényállás megalapozatlanságának orvoslására csak fellebbezési eljárásban kerülhet sor. A vizsgált témával összefüggésben kiemelendőnek tartom Cséka Ervin által írt sorokat, melyek szerint a jogorvoslat rendszerint az eljárás arra feljogosított résztvevőjének olyan indítványa, amely arra irányul, hogy a hatóság téves, törvénysértő határozata, vagy az eljárás résztvevőjének mulasztása, hibája által előidézett vagy annak vélt joghátrány elháruljon.¹¹

A megalapozatlanság orvoslására a kifejtettek szerint a fellebbezést elbíráló fellebbviteli bíróság jogosult. Tanulmányomban a tényállás és a megalapozatlansági okok lényegének elemzését követően a tényállás megállapítás hibáinak orvoslásához vezető folyamat egyes kérdéseit kívánom bemutatni a másodfokú bírósági eljárásban.

Az ítéleti tényállás és megalapozatlanságának okai

A tényállás megalapozatlansági okainak áttekintése előtt szükséges feltenni a kérdést, hogy mit jelent konkrétan a büntetőügyben a tényállás, annak előrebocsátásával, hogy a büntetőjogi felelősséget megalapozó tényállás megállapításának joga és kötelezettsége a szabályosan lefolytatott bizonyítást követően a bíróságé, ami következik az eljárási feladatok megosztásának elvéből is, mely a modern, vegyes büntetőeljárású rendszernek a sarkalatos szabályok által is rögzített alapvető, garanciális eleme.

Az ítélet és az ügydöntő végzés részletszabályaiból egyértelműen kitűnik, világosan lenyomozható, hogy a tényállás egyrészt a vádlott személyi körülményeire megállapított tényeket, a korábbi büntetéseivel kapcsolatos adatokat, másrészt a vádbeli bűncselekményre vonatkozó, múltbéli történeti eseményeket jelenti.¹² Amint Király Tibor kiemelte, az ítélet tartalmi szempontból vizsgálva különböző elemekből épül fel. Az ítélet ténymegállapítása, azaz a tényállás azon múltbéli esemény történeti leírása, amelyet a bíróság valónak fogad el.

⁸ Be. 75. § (1) bekezdés

⁹ Erdei: i.m. 282.o.

¹⁰ A Be. 3. § (3) bekezdése az alapvető rendelkezések között rögzíti a jogorvoslat jogát, mely szerint a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság határozatait, valamint az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedései ellen, illetve a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság intézkedésének elmulasztása miatt – e törvényben meghatározottak szerint – jogorvoslatnak van helye.

¹¹ Cséka Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 33.o.

¹² Be. 258. § (3) bekezdés b) és c) pont

Az ítélet e részének a feladata a múltbéli események hiteles felidézése, mely megállapítások deklaratív jellegűek.¹³

Részletesen nem vizsgálom az igazság bonyolult filozófiai és jogi fogalmát, a koronként és jogtudományi iskolánként változó meghatározásait, de feltétlen említeni szükséges, hogy az inkvizitórius eljárásban a materiális (anyagi igazság) kiderítése, megállapítása volt a cél, ami a modern, vegyes rendszerben is fennmaradt.¹⁴ Bár a törvény a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására való törekvést írja elő, úgy gondolom, hogy a bíróságnak az anyagi igazság kiderítésére is törekednie kell, következik ez abból a normából is, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás. Nem lehet elég ezért megítélésem szerint kizárólag a processzuális igazságot érvényre juttatni, mint a vádelvű rendszerekben. Amint Angyal Pál kifejtette, a büntetőeljárásban az államnak a legfőbb feladata az igazság kiderítése s az ebből eredő törvényben meghatározott helyes következtetések levonása.¹⁵ Úgy vélem, hogy e sorokat majd száz év elteltével is irányadónak kell tekintenie a jogtudománynak, valamint különösen a konkrét büntetőügyben eljáró bírónak. A büntetőeljárás bonyolult szabályai, a bizonyítás bizonytalansága, valamint egyes külön eljárások¹⁶ jellegzetességei oda vezethetnek, hogy a materiális igazság nem érvényesül. Ettől függetlenül a bírónak, a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására vonatkozó kötelezettsége teljesítésekor sosem szabad figyelmen kívül hagynia az anyagi igazságot. Gondolom ezt annak ellenére, hogy az anyagi igazság érvényesítése már nem jelenik meg alapelvi szinten a hatályos törvényben.

Az ítéleti tényállás megalapozottságának fogalmát a büntetőeljárás törvény pozitív formában nem határozza meg. Álláspontom szerint megalapozott a tényállás, ha a bíróság a törvényesen lefolytatott bizonyítási eljárást követően a vád tárgyává tett eseményeket a valóságnak megfelelően, helyesen és hiánytalanul állapította meg. Emellett a törvény nyelvtani és rendszertani értelmezéséből megállapíthatjuk, hogy a tényállás akkor megalapozott, ha megalapozatlansági hibában nem szenved.

A perjogi hibák és a megalapozatlansági okok szabályozása kapcsán, a hatályos, tételes jogi rendelkezések vizsgálata előtt szükségesnek látom a hazai jogfejlődés vázlatos áttekintését a XIX. század végén született bünvádi perrendtartásig visszamenőleg.

A bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.) megkülönböztette az alaki és anyagi semmisségi okokat. Az alaki semmisséghez¹⁷ olyan fokú, súlyos eljárási szabálysértések tartoztak, melyek kasszációhoz vezettek. Az anyagi semmisségi okok¹⁸ a bűnösség megállapítását, a cselekmény minősítését, egyes büntethetőségi akadályokat és a büntetés kiszabás törvényességét kísérő bírói hibákat nevesítették. A törvénycikk a tényállás hibáit külön, tételesen nem fogalmazta meg. Ha azonban a királyi ítélőtábla a bizonyítást hiányosnak tartotta, vagy nyomatékos kétség merült fel a törvényszék ítéletének alapjául szolgáló ténymegállapítás helyességére nézve, a hibák orvoslása érdekében külön végzésben bizonyítás lefolytatását rendelhette el a büntetőperben.¹⁹ A kétséges, másképp fogalmazva

¹³ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 429.o.

¹⁴ Erdei: i.m.: 30.o.

¹⁵ Dr. Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1915, 265.o.

¹⁶ Példaként lehet említeni a Be. XXVI. Fejezete szerinti lemondás a tárgyalásról, vagy a XXVII. Fejezetben szabályozott tárgyalás mellőzéses eljárást, mely eljárásokban az általános szabályok szerint kötelező részletes perbeli bizonyításra nem kerül sor, a vád és a bírósági határozat a nyomozás bizonyítékain, nagyrészt a terhelt beismerő vallomásán alapszik, mely magában hordozhatja annak fokozott veszélyét, hogy csak a processzuális igazság érvényesül, s nem a valóságnak tényleg megfelelő anyagi igazság.

¹⁷ Bp. 384. §

¹⁸ Bp. 385. §

¹⁹ Bp. 402. §

vitás ténybeli megállapítás azt jelentette, amire a felek nem voltak egy nézetben, akár a jog, akár a bizonyítékok szempontjából. Vitás lehetett ekként a tényállás, egyrészt ha abból helytelen jogi konzekvencia lett levonva, másfelől ha a tényállás bizonyítottságához kétség fűt. Ilyen esetekben a királyi ítélőtábla bizonyítás felvételével oszlathatta el a kételyeket.²⁰

A tényállás kételyeit érintő törvényi rendelkezés közvetve már részben előrevetítette a ma hatályos törvény szerinti megalapozatlanság fogalmát, melynek lényegeként a bizonyítás és ezáltal nyilvánvalóan a tények hiányosságait, a tényekkel szemben támasztott ésszerű kételyeket jelölte meg. Megítélésem szerint ezt erősíti meg a hatályos szabályozás is, mivel a másodfokú eljárásban a bizonyítás célja alapvetően a megalapozatlanság megszüntetése.

A tényálláshoz kötöttség elvének szabályai és külön a megalapozatlansági okok, valamint orvoslásuk módja jól elhatárolható, konkrét normaként elsőként a bünvádi perrendtartást módosító 1949. évi XI. törvény rendelkezéseiben jelentek meg. Ha a fellebbezési bíróság bizonyítást nem vett fel, fő szabályként az ügy érdemére vonatkozó határozatát azokra a tényekre volt köteles alapítani, amelyeket az első fokon eljáró bíróság valóban fogadott el. Ez alól kivétel volt, ha az elsőfokú bíróság a tényállást hiányosan állapította meg, a ténymegállapítás homályos volt, ellentétben állt az iratok tartalmával, vagy helytelen ténybeli következtetésen alapult.²¹

Az 1951. évi III. törvény²² értelmében az első fokon eljáró bíróság ítélete abban az esetben minősült megalapozatlannak, ha a bíróság a tényállást hiányosan állapította meg, a ténymegállapítás homályos, az iratok tartalmával ellentétben álló volt, vagy helytelen ténybeli következtetéssel történt. A törvény magyarázata szerint a másodfokú bíróság feladata éppen úgy, mint az elsőfokú bíróságé, hogy az anyagi igazságot megállapítsa, és ha az elsőfokú bíróság tévedett az anyagi igazság megállapításában, ezt a tévedését ki is küszöbölje.²³ A bünvádi perrendtartáshoz hasonlóan az anyagi igazság felderítése ekkor még alapvetően szinten érvényesült, ettől függetlenül napjainkig irányadók lehetnek Alapy Gyula gondolatai, melyek a másodfokú bíróság kötelezettségévé teszik az elsőfokú bíróság ténymegállapítási hibáinak orvoslását.

Az 1962. évi 8. tvr.²⁴ rendelkezései szerint az elsőfokú bíróság ítélete akkor bizonyult megalapozatlannak, ha a tényállás megállapítása hiányos volt, ellentétben állt az iratok tartalmával, vagy a bíróság az egyes megállapított tényekből további tényekre helytelen következtetést vont le, továbbá, ha a bíróság nem tett eleget megfelelően az indokolási kötelezettségének és ennek következtében nem volt megállapítható, hogy ítéletét mire alapozta.

A Be. a hatályba lépése előtt hatályos eljárási törvénnyel²⁵ azonosan fogalmazza meg a megalapozatlansági okokat. Az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, ha a tényállás nincs felderítve, az elsőfokú bíróság nem állapított meg tényállást, vagy a tényállást hiányosan állapította meg, a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával, vagy az elsőfokú

²⁰ Balogh, Illés, Varga: A bünvádi perrendtartás magyarázata. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés, Budapest, 1900, 65.o.

²¹ 1949. évi XI. törvény 67. § (1) (2) bekezdés

²² 1951. évi III. törvény 204. § (1) bekezdés a-b) pont

²³ Dr. Alapy Gyula: A büntető perrendtartás. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952, 269.o.

²⁴ 1962. évi 8.tvr. 254. § (2) bekezdés a-c) pont

²⁵ 1973. évi I. törvény 239. § (2) bekezdés a-d) pont

bíróság a megállapított tényekből további tényekre helytelenül következtetett (Be. 351. (2) bekezdés a-d) pont).

A hatályos szabályozás az indokolási kötelezettség súlyos megszegését, eltérően az 1962. évi 8.tvr.-től már nem megalapozatlansági okként, hanem feltétlen eljárási szabálysértésként szabályozza.²⁶ Ettől eltekintve jól látható, hogy a megalapozatlanság fő okai már az 1949. évi XI. törvényben is megjelentek, s évtizedek óta változatlanul élő szabályokat alkotnak a büntető perjogban.

A tanulmány témája elsődlegesen a megalapozatlanság észlelése és kiküszöbölése, értelemszerűen azonban a kérdéskör fő részeinek elemzése előtt nem mellőzhető az egyes megalapozatlansági okok fogalmának meghatározása sem.

A *felderítetlenségben*²⁷ megnyilvánuló megalapozatlansági okot elsősorban bizonyítási hiba, hiányosság eredményezi. A tényállás felderítetlensége akkor állapítható meg, ha a bíróság a vád tárgyává tett cselekménynek a büntetőjogi főkérdések szempontjából lényeges tényekről nem a szükséges mértékű bizonyítást folytatta le.²⁸ A felderítetlenség egyben a Be. 75. § (1) bekezdése előírásának megsértését is jelenti. A bizonyítás ilyen esetben csonka, nem teljes, mivel az ügy eldöntése szempontjából lényeges bizonyíték megvizsgálása figyelmen kívül marad.

Megalapozatlan továbbá az ítélet, ha az *elsőfokú bíróság nem állapított meg tényállást, vagy a tényállást hiányosan állapította meg.*²⁹ A tényállás megállapításának hiánya közvetlen összefüggésben áll a vádkimerítési kötelezettséggel. Egy tényállásos ügyben a tényállás megállapításának teljes hiánya igen ritkán fordul elő, nem zárható ki azonban, elsősorban felmentő ítéletnél.³⁰ A tényállás megállapításának hiánya alapvetően több vádpontos, többcselekményes ügyeknél tapasztalható, ahol a bíróság egy, vagy több vád tárgyává tett cselekményre nézve a tények megállapítását elmulasztja. A tényállás hiányos megállapítása már gyakran előfordul az ítélkezési gyakorlatban. A hiányosság érintheti a vádlott személyi körülményeivel kapcsolatos lényeges tényeket, mint a családi, vagyoni viszonyok, vagy korábbi büntetések, de kiterjedhet a történeti tényállás olyan fontos elemeire is, mint az elkövetés motívuma, helye, ideje, módja, eredménye. A tényállás hiányosságánál a büntetőjogilag releváns tényről folyt bizonyítás, de annak eredménye mégsem jelenik meg az ítéletben.³¹

A megalapozatlanság harmadik fő oka, ha *a tényállás ellentétes az iratok tartalmával, másként fogalmazva iratellenes.*³² Iratellenességet jelent, ha más szerepel az ítélet indokolásában tényállásként leírva, mint ami a tárgyalási jegyzőkönyvben vagy más okiratban, szakvéleményben szerepel. Osztva Király álláspontját, természetesen nem jelentéktelen, kisebb elírásokra, korrigálható leírási hibákra kell gondolnunk, hanem lényeges eltérésekre.³³ Iratellenesség állapítható meg akkor is, ha az ítélet indokolásában megállapított

²⁶ Be. 373. § (1) bekezdés III. a-b) pont

²⁷ Be. 351. § (2) bekezdés a) pont

²⁸ Király: i.m.462.o.

²⁹ Be. 351. § (2) bekezdés b) pont

³⁰ Herke Csongor- Fenyvesi Csaba -Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012, 334.o.

³¹ Király: i.m.462.o.

³² Be. 351. § (2) bekezdés c) pont

³³ Király: i.m.463.o.

tényre a bizonyítás anyagában nincs adat.³⁴ A részleges iratellenesség gyakori, orvoslásának a fellebbezési perben általában nincs akadálya.

Végül megalapozatlan az ítélet, ha *a bíróság a megállapított tényekből további tényekre helytelenül következtetett.*³⁵ Ilyenkor rendszerint a bíróság a bizonyítékok helyes mérlegelését követően egy adott tényt helyesen állapít meg, azonban az abból más tényre való következtetése már hibás, melyet elsősorban a formál logika szabályainak megsértése válthat ki.

A ténybeli következtetés és annak hibája alapvetően a közvetett bizonyítás során fordul elő.³⁶ A ténybeli következtetésnél tehát a bíróság már bizonyítottnak talált egy tényt és e tényből következtet további tényre. Amint Tremmel Flórián rámutatott, a helyes vagy helytelen bírói ténybeli következtetések vizsgálatánál központi jelentőséggel bír a tények közötti kapcsolatok beható elemzése, figyelemmel az általános élettapasztalatra, a társadalmi normákra és a tudomány állására is.³⁷

A helytelen ténybeli következtetés felismerése, eltérően más megalapozatlansági okoktól, nem vitásan bonyolultabb gondolati folyamatot igényel a jogalkalmazó részéről.

A megalapozatlanság megállapítása és orvoslásának módjai

A megalapozatlanság orvoslására a fellebbezési eljárásokban kerülhet sor. Az első fokú ítélet jogorvoslat hiányában jogerőre emelkedik.³⁸ Az ítélet anyagi jogereje kizárja a határozatot hozó bíróság részéről tényállásának megváltoztatását, a jogerő alapján ugyanis a döntés megváltozhatatlan, megcáfolhatatlan a bíróság és a felek részéről is.³⁹ Az anyagi jogerő fogalmának központi része a bírói határozat, értelemszerűen az azon alapuló tényállás megváltoztathatatlansága. Ez csak kivételes esetben, rendkívüli jogorvoslati, perújítási eljárásban történhet meg.

Elsőként a másodfokú eljárás normáit indokolt áttekinteni. Munkám nem érinti a perorvoslati rendszer minden részletszabályát, figyelemmel azonban arra, hogy a tényállás megalapozatlanságának a vizsgálatát a bíróság a fellebbezés folytán megnyíló fellebbviteli eljárásban végzi el, szükséges vázlatosan a perorvoslati jog gyakorlása szabályainak áttekintése.

A Be. több helyen is rögzíti a fellebbezés jogát, a másodfokú eljárás általános szabályai között pedig alapvető rendelkezés, hogy az elsőfokú bíróság ítélete ellen fellebbezésnek van helye a másodfokú bírósághoz. Az elsőfokú bíróság ítélete elleni fellebbezés az ítélet bármely rendelkezése vagy kizárólag az indokolás ellen irányulhat. Fellebbezésnek jogi és ténybeli okból van helye.⁴⁰

³⁴ Herke-Fenyvesi-Tremmel: i.m.334.o.

³⁵ Be. 351. § (2) bekezdés d) pont

³⁶ Király: i.m.463.o.

³⁷ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 113.o.

³⁸ Be. 588. § (2) bekezdés c) pont

³⁹ Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012,74.o.

⁴⁰ Be. 346. § (1)-(3) bekezdés

A perorvoslat tartalmával kapcsolatban ki kell emelni azt a fontos szabályt, hogy a fellebbezőnek⁴¹ meg kell jelölnie, hogy a határozat mely rendelkezését sérelmezi és a fellebbezés mire irányul, másképp fogalmazva szükséges a jogorvoslatban a fellebbezés okának és céljának meghatározása.⁴² Láthatjuk, hogy az első fokú ítélet ellen igen széles körben van helye fellebbezésnek. Mind a vád, mind a védelem támadhatja ténykérdésben az ítéletet, mint ahogy a bűnösség, a cselekmények minősítése, a büntetékiszabás és a járulékos kérdések tekintetében is. A perorvoslat az idézetek szerint nem csak a bírói határozat rendelkezéseit, hanem az indokolást is sérelmezheti. A védelem a felmentő ítéletet is kifogásolhatja, támadva a felmentés jogcímét. A teljes revíziótól függetlenül a fellebbezés tárgyának szabatos, pontos megjelölése megítélésem szerint feltétlen szükséges, mint ahogy annak jól felismerhető, perrendszerű jegyzőkönyvezése is. A másodfokú eljárásokban sok esetben tapasztalható, hogy az elsőfokú bíróság a fellebbezési nyilatkozatokat hiányosan, félreérthetően jegyzőkönyvezi. Példa lehet erre, a vádlott által használt „vádelejtés” kifejezés, mely nyilvánvalóan sérelmezi a bűnösség megállapítását, nem tisztázott azonban, hogy ténykérdést, vagy az első bíróság jogi álláspontját vitatja.

Amint Herke-Fenyvesi-Tremmel meggyőző érvekkel mutatott rá, a fellebbezés okaként általában három típusba jellemezhető, a jogi (error in iure), az eljárási (error in procedendo) és a ténybeli (error in facto).⁴³ A megállapítás teljes mértékben osztható. Egyrészt ez megnyilvánul a fellebbezés okát leíró szabályból, másrészt az ítélezési gyakorlatban is a fellebbező elsősorban eljárási szabálysértésre, a tényállás megalapozatlan megállapítására, vagy a bűnösség hibás kimondására, a jogszabály téves alkalmazására hivatkozik.

A joghatályos fellebbezés folytán kerülhet tehát az ügy a másodfokú bíróság elé. Mint utaltam rá, nem képezi a téma tárgyát a másodfokú per valamennyi részletszabályának elemzése, kizárólag azon normákat tartom indokoltnak vizsgálat alá vonni, melyek szoros összefüggésben állnak a bíróság ténymegállapító tevékenységével, a tényállás hibáival, és ehhez kapcsolódva a megalapozatlanság kiküszöbölésével.

Ilyen fontos szabály a *teljes revízió* elvének megfogalmazása.⁴⁴ Az elsőfokú bíróság eljárásának és ítéletének teljes terjedelemben való felülbírálata a büntetőjogi főkérdésekben független a fellebbező személyétől, mint ahogy a jogorvoslat tárgyától (a fellebbezés oka és célja) is. Kivétel, ha a vádlott ellen több bűncselekmény miatt emeltek vádat, ekkor az

⁴¹ A Be. 324. § (1) bekezdése értelmében az elsőfokú bíróság ítélete ellen fellebbezésre jogosult a vádlott, az ügyész, a pótmagánvádló, a védő, a vádlott hozzájárulása nélkül is, a vádlott örököse, a polgári jogi igénynek helyt adó rendelkezés ellen, a kényszergyógykezelés elrendelése ellen – a vádlott hozzájárulása nélkül is – a nagykorú vádlott törvényes képviselője, házastársa, vagy élettársa, a magánfél, a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezés ellen, valamint az, akivel szemben az ítélet rendelkezést tartalmaz, a reá vonatkozó rendelkezés ellen. A törvényszakas (2) bekezdésének fontos előírása, hogy az ügyész a vádlott terhére és javára is, a pótmagánvádló kizárólag a vádlott terhére fellebbezhet. Mindebből következik, mint ahogy az eljárási feladatok megosztásának elvéből és a védelem jogából is, hogy a vádlottnak és a védőnek a terhelt terhére történő fellebbezése a törvény szerint kizárt. A gyakorlatban ugyanakkor gondos elemzést igényel a Be. 354. § (2) bekezdésének keretei között a vádlott érdekeinek alapos vizsgálatát követően, hogy mit tekinthetünk pontosan a vádlottra terhes perorvoslatnak, mert ez nem minden esetben egyértelmű, melyre utalnak a BH2007.81. számú eseti döntésben foglaltak is.

⁴² Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2012, 370.o.

⁴³ Herke-Fenyvesi-Tremmel: i.m.338.o.

⁴⁴ A Be. 348. § (1) bekezdése szerint a büntetőjogi főkérdéseket (tényállás, bűnösség, minősítés, büntetékiszabás) támadó fellebbezésnél a másodfokú bíróság – ha a törvény kivételt nem tesz – a fellebbezéssel megtámadott ítéletet az azt megelőző bírósági eljárással együtt felülbírálja. Az ítélet tényállásának megalapozottságára, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására, valamint intézkedés alkalmazására vonatkozó rendelkezéseit a másodfokú bíróság arra tekintet nélkül bírálja felül, hogy ki és milyen okból fellebbezett.

ítéletnek csak az a felmentő vagy eljárást megszüntető rendelkezése bírálható felül, mely ellen fellebbeztek.⁴⁵ A perorvoslattal nem támadott ilyen rendelkezésnél az egész határozatot tekintve részjogerő áll be, mely kizárja a jogerős rész felülbírálatát, azaz a revízió nem teljes, hanem részleges.⁴⁶ Részleges továbbá a felülbírálat, ha a fellebbezés kizárólag a elkobzásra, a vagyoneklobzásra, a pártfogó felügyelet elrendelésére, a lefoglalásra, a polgári jogi igényre, a szülői felügyeleti jog megszüntetésére, vagy a bűnügyi költség viselésére vonatkozó rendelkezésre irányul, ekkor a másodfokú bíróság az ítéletnek csak ezt a részét vizsgálja felül.⁴⁷ Ezen túlmenően ha az elsőfokú bíróság ítélete több vádlottról rendelkezik, a másodfokú bíróság az ítéletnek csak a fellebbezéssel érintett vádlottra vonatkozó részét bírálja felül, mely esetben szintén csak részleges revízióról lehet szó, hiszen a jogerővel érintett vádlott cselekménye nem képezheti a felülbírálat alapját. Kivételt jelent, ha a másodfokú bíróság a fellebbezéssel nem érintett vádlottat felmenti, cselekményét enyhébben minősíti, mely folytán büntetését enyhíti, vagy az első fokú ítélet reá vonatkozó részét hatályon kívül helyezi és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha a fellebbezéssel érintett vádlott tekintetében is ugyanígy határoz (összefüggő ok). Ilyen perjogi helyzetben az egyébként általános szabály szerinti részleges revízió teljessé válik, mely a jogerő feltörésével is jár. A bírói gyakorlatban meglehetősen ritka az összefüggő okból indokoltá váló jogerő feltörés, ilyen eset tipikusan egy tényállásos, a fellebbezéssel érintett és nem érintett vádlottak által közösen elkövetett bűncselekményeknél fordul elő.⁴⁸ Hangsúlyos, hogy az összefüggő ok címén a *favor defensionis* (a vádlottnak nyújtott kedvezmény) elvéből következően a részleges jogerő csak a vádlott javára oldható fel.⁴⁹

A másodfokú eljárás tényállástani elemzésekor azt a perjogi helyzetet kívánom áttekinteni, amikor a büntetőjogi főkérdések jogorvoslattal való támadása miatt teljes revízióra kerül sor.

Fő szabályként a másodfokú bíróság a határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, kivéve, ha az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, illetőleg a fellebbezésben új tényt állítottak vagy új bizonyítékra hivatkoztak, és ennek alapján a másodfokú bíróság bizonyítást folytat le.⁵⁰ A másodfokú felülbírálat e kardinális szabálya a *tényálláshoz kötöttséget* fogalmazza meg. Az általános szabály szerint ekként a törvényesen lefolytatott bizonyítást és a megalapozott tényállás megállapítást követően a másodfokú bíróság ténykérdésben nem foglalhat eltérően állást, nem mérlegelheti felül az elsőfokú bíróság bizonyíték-értékelő és ténymegállapító tevékenységét. Amint Király is utalt rá, az általános norma szerint ténybírósnak az első fokon eljáró bíróságot kell tekinteni. A fő szabály az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás alapulvétele a másodfokú perben, a kivétel pedig részben az, ha a tényállás megalapozatlan. Ezen esetben a tényálláshoz kötöttség elve nem érvényesül.⁵¹

⁴⁵ Be. 348. § (2) bekezdés

⁴⁶ Farkas-Róth: i.m.369.o.

⁴⁷ Be. 348. § (3) bekezdés

⁴⁸ Debreceni Ítéltábla Bf.II.213/2011/6. Az idézett ügyben, az elkövetésben résztvevők közül a csupán bűnsegédként elkövetett lopás vétségében marasztalt II.r. terhelttel szemben az ítélet első fokon jogerőre emelkedett. A nyereségvágyból, több emberen elkövetett emberölés büntetnének kísérlete miatt elítélt I.r. vádlottnál azonban másodfokú eljárásra került sor. A fellebbezési bíróság e vádlott tekintetében az ítéletet megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezte, utalva rá, hogy a bizonyítás adatai, a megismételt eljárás alapján nem zárható ki a vádlottak felmentése, ezért a jogerőt feltörve a II.r. vádlottnál is hatályon kívül helyezésre került sor.

⁴⁹ Farkas-Róth: i.m.373.o.

⁵⁰ Be. 351. § (1) bekezdés

⁵¹ Király: i.m.462.o.

A tényálláshoz kötöttség elvének érvényesülését gátolhatja másrészt az új tény állítása, vagy új bizonyítékra hivatkozás. Ezen esetben nem állítható a bizonyíték megvizsgálása, értékelése nélkül, hogy az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás megalapozatlan. Az új tény állítása nem megalapozatlansági ok, ez következik a törvény nyelvtani és rendszertani értelmezéséből is. Az elsőfokú bíróság ugyanis döntésekor a lényeges bizonyítékokat beszerezte, értékelte, az általa nem ismert, a fellebbező által a jogorvoslatban felhozott új adatok a fellebbezési eljárás bizonyításába vonása nélkül önmagában a tényállás megalapozottságát álláspontom szerint nem kérdőjelezhetik meg. Ilyen esetben az új bizonyíték, új tény megvizsgálása érdekében a másodfokú bíróság bizonyítási eljárást folytat le, melynek eredményétől függ, hogy az első fokon megállapított tényállás helyes, az új bizonyíték nem támaszt vele szemben alapos kételyeket, vagy ellenkezőleg, eltérő tényállás megállapítása indokolt. Az új bizonyíték felhozatala és a másodfokú bíróság által végzett bizonyítás, valamint a megalapozottság-megalapozatlanság véleményem szerint ugyanakkor nem választható el, mivel ha érdemi novum merül fel, az érintheti az elsőfokú bíróság bizonyíték-értékelő és tényállás megállapító tevékenységét, megkérdőjelezve egyes ténybeli következtetések helyességét.

A megalapozatlanságot rendszerint bizonyítási hiányosságok, téves ténybeli következtetések idézik elő, de azt a bizonyíték felhasználásakor egyes, beszerzésével kapcsolatos eljárási szabálysértések is okozhatják.⁵² Ilyen eset lehet, ha a bíróság nem figyelmezteti a vádlottat a hallgatás jogára,⁵³ vagy a tanút a valóban fennálló mentességi okra, illetve a hamis tanúzás törvényi következményeire.⁵⁴

A jogtudomány⁵⁵ és a bírói gyakorlat is megkülönbözteti a megalapozatlanság két fokát, a részleges, vagy teljes megalapozatlanságot. A tényállás részlegesen megalapozatlan, ha kisebb részben nincs felderítve, hiányos, részben eltér az iratok tartalmától, vagy egyes ténybeli következtetései helytelenek. Jellemzője, hogy csak a tényállás egyes részeire terjed ki és általában a másodfokú eljárásban orvosolható. A teljes megalapozatlanság rendszerint széleskörű felderítetlenségből, lényeges tényekre vonatkozó helytelen ténybeli következtetésből ered és a büntetőjogi főkérdések helyes eldöntése szempontjából lényeges tények jelentős részét érinti. A teljes megalapozatlanság orvoslására a másodfokú eljárásban nincs lehetőség, mivel a másodfokú bíróságnak a hiba kiküszöbölése érdekében már olyan mérvű bizonyítást kellene felvennie, mely által maga is ténybíróvá válna, ezáltal pedig elvonná az elsőfokú bíróság mérlegelési jogkörét. Ilyen megalapozatlanság következménye az első fokú ítélet hatályon kívül helyezése és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítása.⁵⁶

A már hivatkozottak szerint a teljes revízió során az elsőfokú bíróság ítéletét a másodfokú bíróság teljes terjedelemben (a büntetőjogi főkérdések valamennyi lényeges részére kiterve) felülbírálja, függetlenül a fellebbezés okától, céljától, és a fellebbező személyétől. A teljes revízió ugyanakkor nem jelenti a másodfokú bíróság korlátlan döntési lehetőségét, mivel annak lényeges korlátját képezik egyfelől a súlyosítási tilalom szabályai⁵⁷, másrészt a tényálláshoz kötöttség azon előírása, hogy a fellebbezési bíróság az első fokú ítélet tényállásától eltérő tényállást a vádlott terhére nem állapíthat meg.⁵⁸ A súlyosítási tilalom

⁵² Balla Lajos: Részbizonyítás a másodfokú eljárásban. In (szerk. Erdei Árpád): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2012,116.o.

⁵³ Be. 117. § (2) bekezdés

⁵⁴ Be. 85. § (3) bekezdés

⁵⁵ Herke-Fenyvesi-Tremmel: i.m.335.o.

⁵⁶ Be. 376. § (1) bekezdés

⁵⁷ Be. 354-355. §§

⁵⁸ Be. 352. § (1) bekezdés b) pont

részletszabályainak elemzése nem képezi a dolgozat tárgyát, de a megalapozatlanság orvoslásánál még külön kitérek a tényálláshoz kötöttség idézett részletszabályára.

A megalapozatlanság kiküszöbölésének lehetőségeit, módját alapvetően a megalapozatlanság jellege (részleges vagy teljes megalapozatlanság), valamint az egyes megalapozatlansági okok jellemzői, terjedelme határozzák meg. A másodfokú bíróság *ex officio*, hivatalból vizsgálja az elsőfokú bírósági ténymegállapítások megalapozottságát a teljes körű felülbírálat során. Megalapozatlansági ok észlelésekor a másodfokú bíróság fő szabályként a tényállást kiegészíti, illetőleg helyesbíti, ha a hiánytalan, illetőleg a helyes tényállás az iratok tartalma, ténybeli következtetés vagy a felvett bizonyítás útján megállapítható (Be. 352. § (1) bekezdés a) pont). A másodfokú eljárásban bizonyításnak akkor van helye, ha az elsőfokú bíróság a tényállást nem derítette fel, vagy az hiányos, továbbá, ha a bizonyítás az elsőfokú bírósági eljárásban megvalósult szabálysértés orvoslását eredményezheti.⁵⁹ Az iratok alapján vagy ténybeli következtetés által történő tényállás kiegészítéstől és helyesbítéstől eltérően a másodfokú bíróság bizonyítás útján nem valamennyi megalapozatlansági ok, hanem csak a tényállás felderítetlensége és hiányossága esetén teszi lehetővé a korrekciót. Ennek oka megítélésem szerint részben az, hogy a tényállás megállapításának hiánya nem orvosolható teljes megalapozatlanságot jelent, másfelől a felderítetlenséget és a hiányosságot elsősorban bizonyítási hiba, az ügyfelderítési kötelezettség nem megfelelő teljesítése idézi elő, mely megalapozatlansági okok rendszerint szükségszerűen vonják maguk után a bizonyítás felvételével történő orvoslást. Hasonló a helyzet az eljárási szabálysértés esetén, ami rendszerint felderítetlenségben megnyilvánuló megalapozatlanságot is eredményez, mert a hibásan beszerzett bizonyíték értékelését a törvény kizárja. A helytelen ténybeli következtetések viszont a logika s más tudományok helyes alkalmazásával általában bizonyítás nélkül is kiküszöbölhetők.

Ismertek ugyanakkor olyan eseti döntések is, melyek szerint *bizonyításnak helye lehet a tényállás megalapozottságának ellenőrzése érdekében* is. Az egyik ügyben a másodfokú bíróság a több okból is súlyosabban minősülő, az elkövetés idején még gyermekkorú sértett sérelmére elkövetett szemérem elleni erőszak büntette miatt folyó ügyben, a hatályon kívül helyezést követően indult újabb fellebbezési eljárásban indokoltnak tartotta a tizennegyedik életévét időközben már betöltött, fiatalokú tanú kihallgatását. A bizonyításra azért került sor, mert a sértett vallomása perdöntő közvetlen bizonyíték volt s a másodfokú bíróság a közvetlenség elvének megfelelően meg kívánta vizsgálni azon kiskorú vallomását, melyen döntően alapult a hosszú tartamú fegyházbüntetéseket kiszabó ítélet.⁶⁰ A táblabíróság egy másik ügyben is úgy állapította meg a tényállás megalapozottságát, hogy a ténymegállapítás helyességének kontrollja érdekében szűkebb körben részbizonyítást vett fel.⁶¹ Amint már utaltam rá, a büntető eljárásjog szabályai kógenssek, rendszerint eltérést nem engedők, az analógiára, kiterjesztő értelmezésre nincs mód. Álláspontom szerint azonban elfogadható az a gyakorlat, mely bizonyítás felvételével vizsgálja, hogy a tényállás valóban megalapozott-e, különös tekintettel arra, hogy az ilyen jellegű bizonyítás szorososan kapcsolódik a felderítetlenség feltárásához és orvoslásához. Ez ugyanis úgy gondolom nem minősül a jogi norma tiltott, kiterjesztő értelmezésének, figyelemmel arra is, hogy az ilyen jellegű bizonyítás megkönnyítheti a megalapozottsági hibák felismerését, és fontos szerepet kaphat a bírói meggyőződés kialakítása során is. E körben szükséges felidézni Erdei Árpád gondolatait, miszerint az ítélkezési gyakorlat nem hivatott a jogalkotási hiányosságok korrigálására, joghézagok kitöltésére, de elfogadható a gyakorlat közbelépése, ha a perjogi helyzet úgy

⁵⁹ Be. 353. § (1) bekezdés

⁶⁰ Debreceni Ítéltábla Bf.I.370/2012/34.

⁶¹ Debreceni Ítéltábla Bf.II.422/2012/38.

kívánja.⁶² Ilyen eljárási helyzet lehet úgy gondolom a megalapozottság kontrollja érdekében végzett bizonyítás, mely sohasem lehet öncélú, vagy felesleges, hiszen a bírói meggyőződés megerősítésére, az esetleg nehezebben felismerhető megalapozatlansági okok kiderítésére, összességében a valóság feltárására irányul.

A megalapozatlanság orvoslásának alapvető kiinduló pontja *a megalapozatlansági hiba észlelése*. A megalapozatlanságra már gyakran rámutatnak a vád, vagy a védelem fellebbezésének indokai. A támadott felmentő ítéletnél az ügyészi fellebbezés rendszerint részletekbe menően hívja fel a figyelmet az ítéleti tényállás megalapozatlanságára, mint ahogy a bűnösséget megállapítható határozattal szemben a védelmi indítványok. Sok esetben azonban a másodfokú bíróság területén működő ügyészek a fellebbezésekre tett észrevételei jelzik elsőként a megalapozatlansági okokat.

A másodfokú bíróságnak a teljes revízió elvéből fakadóan a fellebbezések tárgyára és a perorvoslatok indokaira tekintet nélkül hivatalból kell vizsgálnia, hogy a felülbírált ítélet tényállása megalapozott-e. Nagy jelentőséggel bír a másodfokú perben a fellebbezés elintézésének előkészítő szakasza. Az iratok megérkezése után ugyanis a törvény kötelezettséget ír elő a másodfokú tanács elnökének olyan kérdések megvizsgálására a tanácsülés, nyilvános ülés vagy fellebbezési tárgyalás kitűzése előtt, melyekben való intézkedés, illetve döntés alapvető feltétele az érdemi eljárási cselekmény időszerű és alapos lefolytatásának.⁶³ A tényállás revíziójával és megalapozottságával összefüggésben kell említeni, hogy a tanács elnöke szükség esetén intézkedik a hiányok pótlása, az iratok kiegészítése, új iratok beszerzése vagy az elsőfokú bíróságtól való felvilágosítás kérése iránt. Gyakori megalapozatlansági ok, hogy az elsőfokú bíróság a büntetőjogi főkérdések szempontjából lényeges korábbi büntetéseket nem, vagy hiányosan rögzíti ítéletének tényállásában. A korábbi büntetések végrehajtási adatai olyan fontos jogkövetkezményeket alapozhatnak meg, mint a visszaesés, a feltételes szabadság megszüntetése, vagy a próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának elrendelése, mely kérdésekben csak a lényeges iratok teljes ismeretében lehet megnyugtatóan állást foglalni. Sokszor az elsőfokú bíróság nem szerzi be az előző elítélések iratait és csak a rendelkezésre álló erkölcsi bizonyítványra alapítja a tényeket. Ilyen esetekben a másodfokú tanács elnökének kell a releváns okiratokat beszereznie, melyek alapján lehetőség nyílik a megalapozottság ellenőrzésére, illetve a megalapozatlansági ok megszüntetésére.

Nagyobb hangsúllyal kell kiemelni az előkészítés azon szabályát, mely szerint a *másodfokú bíróság* a tárgyalás előtt bizonyítást rendelhet el, és a tanács elnöke emiatt a szükséges intézkedéseket megteheti.⁶⁴ Eltérően más intézkedésektől, a 2006. évi LI. törvény rendelkezése által 2006. július 1-jétől a bizonyítás elrendeléséről kizárólag a bíróság határozhat. A novella miniszteri indokolása szerint ugyanis az ügy érdemét érintően olyan jelentőséggel bír a bizonyítás, mely a tanács eljárását teszi szükségessé. Érdemi kérdésekben ugyanis a törvény előírása folytán a másodfokú bíróság három hivatásos bíróból álló tanácsa határoz.⁶⁵ A bizonyítás elrendelése a megalapozatlanság megszüntetését, vagy eljárási szabálysértés orvoslását célozza. Nem vitatható, hogy mindezek olyan lényegi, a büntetőjogi felelősséget érintő kérdések, melyek a társasbíráskodás garanciális elvének biztosítását indokolják. Megítélésem szerint célszerű, ha a bíróság tanácsa pervezető végzésben határoz a bizonyítás elrendeléséről és köréről, majd a tanács elnöke az idézések és a fellebbezésekre tett észrevételek kézbesítése mellett közli a per főszemélyeivel a bizonyítást elrendelő határozatot is. A megalapozatlansággal összefüggésben az első érdemi eljárásjogi lépés a

⁶² Erdei: i.m.109.o.

⁶³ Be. 358. § rendelkezései

⁶⁴ Be. 358. § (3) bekezdés

⁶⁵ Be. 14. § (5) bekezdés

megalapozatlansági ok észlelése, felismerése és megállapítása. Ha a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét megalapozatlannak tartja, a megalapozatlanság konkrét okát meg kell jelölnie s csak ezt követően alkalmazhatja annak törvényes következményeit.⁶⁶

A megalapozatlanság kiküszöbölésének, és ezáltal a megalapozott törvényes döntéshozatal lehetősége megeremtésének a már említettek szerint három fő perjogi módja van. *Az iratok tartalma alapján, a ténybeli következtetéssel és a bizonyítás útján történő* tényállás módosítás. A korábban idézett törvényi rendelkezés szerint a kiegészítés és helyesbítés alapvető feltétele, hogy a hiánytalan és a helyes tényállás az orvoslás felhívott fő eljárási módszereivel megállapítható legyen. Ez csak a részleges megalapozatlanságnál valósulhat meg, az ítéleti tényállás egészére, vagy kardinális pontjaira kiterjedő hiba másodfokon történt korrekciójára rendszerint nincs törvényes lehetőség.

A kiegészítés és a helyesbítés, amint Király rámutatott, nem az egész tényállást érinti, hanem annak csak egyes elemeit. Ezen elemek súlyát és jelentőségét az határozza meg, hogy milyen befolyásuk van a cselekmények minősítésére, illetve a jogkövetkezmények megállapítására.⁶⁷ A tényállás kiegészítése rendszerint a tényállás hiányos megállapításánál, a helyesbítés pedig iratellenességből vagy helytelen ténybeli következtetésből származó megalapozatlansági ok esetén fordul elő a gyakorlatban. A kiegészítés és helyesbítés alapulhat az iratok tartalmán, vagy az utóbbi helyes ténybeli következtetésen. Ha a bíróság nem állapított meg tényállást, úgy a helyesbítés és kiegészítés által a tényállás hibája a másodfokú eljárásban nem orvosolható, következik ez abból is, hogy az elsőfokú bíróság a tényállás megállapítására kötelezett, a másodfokú bíróság pedig nem veheti át teljes mértékben a ténybíróság szerepét. Amennyiben felderítetlen a tényállás, úgy az iratok tartalma, vagy ténybeli következtetés által nem kerülhet sor a tényállás kiegészítésére, mivel a releváns bizonyíték nincs beszerezve, vagy a tárgyalás anyagává tétele által értékelve. Ezen esetben a másodfokú bírósági eljárásban a bizonyítás lefolytatása, a bizonyítási eszközökből származó bizonyíték megvizsgálása és értékelése teremtheti meg az alapot a tényállás kiegészítésére, illetve helyesbítésére.

Az iratok tartalma alapján történő tényállás kiegészítés és helyesbítés nem igényel bizonyítást, így nyilvános ülésen⁶⁸ is elvégezhető. A másodfokú bíróságok, ha bizonyítás felvétele nem szükséges, rendszerint nyilvános ülésen bírálják el az ítélet elleni fellebbezéseket. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy az eljárási cselekmény megtarthatósága és lefolytatása tekintetében is kevésbé kötött a szabályozás, mint a fellebbezési tárgyalásnál. Utalni kell rá, hogy bármely megalapozatlansági hiba, illetve a megalapozatlanság orvoslásának szükségessége kizárja az ítélet tanácsülésen történő elbírálását.⁶⁹ Ezt az álláspontot felsőbb bírósági eseti döntés is egyértelműen megerősíti.⁷⁰ Ha pedig bizonyítást kell lefolytatni, az csak fellebbezési tárgyaláson végezhető el, kivéve, ha kizárólag a vádlottat kell meghallgatni a büntetékiszabási körülmények további tisztázása érdekében, mert azt nyilvános ülésen is megteheti a fellebbviteli bíróság.⁷¹ Álláspontom szerint az elsőfokú bíróság által nem értékelt, s a tényállásra, ezáltal a büntetőjogi főkérdésekre vonatkozó további iratok beszerzése és per anyagává tétele is bizonyítást igényel, így ha annak szükségessége felmerül, a fellebbezési tárgyalás tartása nem mellőzhető. Legyen akár csupán

⁶⁶ BH2009.171.

⁶⁷ Király: i.m. 463.o.

⁶⁸ Be. 361. §

⁶⁹ A Be. 360. § (4) bekezdése szerint ha az első fokú ítélet ellen kizárólag a vádlott javára jelentettek be fellebbezést, és a tényállás megalapozott, ha a jogosultak nyilvános ülés vagy tárgyalás kitézését nem kérik, a másodfokú bíróság az ügyet tanácsülésen intézheti el.

⁷⁰ BH2007.332.

⁷¹ Be. 363. § (2) bekezdés b) pont, illetve 361. § (2) bekezdés b) pont

egy új, korábban nem ismert, érdemi adatot tartalmazó erkölcsi bizonyítvány a vizsgálat tárgya, az okirati bizonyíték perbevonása csak bizonyítás által lehetséges. Nyilvános ülésen megítélésem szerint csak a büntetéskiszabási körülményekre vonatkozó vádlotti meghallgatásban testet öltő bizonyítás folytatható le, következik ez egyértelműen a törvény szövegéből is.

Az iratok tartalma alapján való kiegészítésnél tehát rendelkezésre áll az iratokban a tényállás orvoslásának alapjául szolgáló bizonyíték tartalmát rögzítő okirat és azt az elsőfokú bíróság értékelte is, a releváns információt azonban mégsem foglalta ítéletébe. Az előéleti adatokra, a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó lényeges hiányosságok kiküszöbölése általában a rendelkezésre álló iratok alapján történik.⁷² A másodfokú bíróság egy vesztegetés büntette miatt indult büntetőügyben a visszaeső vádlottnál igen jelentős terjedelemben egészítette ki a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó tényeket, mert azok megfelelően nem támasztottak alá a visszaesést, valamint a kiegészítés a büntetéskiszabás szempontjából is jelentős volt.⁷³ Az iratok tartalma alapján történő kiegészítésnek vagy helyesbítésnek helye van természetesen a történeti tényállás tekintetében is, ha olyan hiányosság tapasztalható, melynek elhárításához nem szükséges bizonyítás. Ha az elsőfokú bíróság az elkövetés minden lényeges körülményére nézve megvizsgálta a perdöntő bizonyítékokat, de az ítéleti tényállás ennek ellenére releváns részekben mégis hiányos maradt, úgy a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által elfogadott és hitelt érdemlőnek talált bizonyítékokat tartalmazó okiratok alapján a tényállást bizonyítás felvétele nélkül, nyilvános ülés keretei között is kiegészítheti, illetve az érintett iratrészek alapján az iratellenességet megszüntetheti. A kiegészítés és helyesbítés vonatkozhat egyébként lényeges, de a büntetőjogi felelősséget közvetlenül kevésbé érintő tényállásrészekre is. A kisebb elírások, pontatlanságok hiányok ugyan sokszor nem hatnak ki közvetlenül a büntetőjogi főkérdésekre, de az ítélet rendkívül fontos közokirati jellege, valamint a történeti hűség, a valóságnak megfelelő tények megállapítása érdekében rendszerint szükségessé teszik a tényállás hibáinak orvoslását.

A nyereségvágyból, előre kitervelten, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette miatt indult bűnügyben a másodfokú bíróság az alapvetően megalapozott tényállást az egyedül élő sértett személyére nézve annyiban egészítette ki, hogy az elsőfokú bíróság által is értékelt okirati bizonyítékok alapján megjelölte a sértett nyugdíjas voltát és életkorát.⁷⁴ E tények ugyan a minősítést nem befolyásolják, de a büntetéskiszabásra feltétlen kihatnak, mivel az idős, magányos sértettek sérelmére az élet kioltásával járó, haszonszerzés végett elkövetett bűncselekményeknél a büntetést jelentősen súlyosítják, jelezve, hogy ilyen esetekben rendszerint a törvény szigorát kell alkalmazni.

Az iratok alapján történő kiegészítések és helyesbítések kiterjedhetnek közvetlenül a bűnösséget és a bűncselekmény minősítését meghatározó tényelemekre is. Az elkövetési magatartás részleteit illetően gyakran előfordulnak olyan hiányosságok, melyek megszüntetése nélkül nem lehet megalapozottan állást foglalni a vádlott büntetőjogi felelősségéről. E körbe vonhatók az élet elleni és testi épséget sértő ügyeknél a sértettet ért erőbehatások mértékét és számát, az elkövetés eszközét, a bűncselekmény eredményét, vagy akár a releváns utócslekményeket⁷⁵ érintő tényállás korrekciók.

⁷² Debreceni Ítéltábla Bf.II.76/2005/8., Bf.II.86/2006/8.

⁷³ Debreceni Ítéltábla Bf.II.99/2007/6.

⁷⁴ Debreceni Ítéltábla Bf.II.363/2012/14.

⁷⁵ Debreceni Ítéltábla Bf.II.432/2012/15. Az ítéltábla a halált okozó testi sértés büntette miatt indult ügyben a tényállást kiegészítette a rendőrség és a mentők értesítésével kapcsolatos tényekkel, melyek az elsőfokú bíróság által értékelt okiratok alapján egyértelműen megállapíthatóak voltak. Az egyébként helyesen feltárt utócslekmények rögzítése sok esetben hiányos marad, pedig az orvosi segítségkérés olyan jelentős tényelem, mely a vádlott bűnösségére, a cselekmény minősítésére, és a büntetés kiszabására is kihat. A vádlotti segélykérés ugyanis önkéntes eredmény-elhárítást alapozhat meg, ami nyilvánvalóan olyan főkérdés, melyet csak a teljes körű, hiánytalan tényállás alapján lehet megfelelően megítélni.

A követett gyakorlat szerint a másodfokú eljárásban az ítéleti tényállás számos elemével kapcsolatos, nagyszámú kiegészítésére, illetve helyesbítésére is lehetőség van, ha a helyes és hiánytalan tényállás az elsőfokú bíróság által valószínűleg elfogadott bizonyítékok egyező adatai alapján megállapítható.⁷⁶

Ha az elsőfokú bíróság ténymegállapításai helytelen ténybeli következtetésen alapulnak, a másodfokú bíróság helyes *ténybeli következtetéssel* kiküszöbölheti a megalapozatlanságot. Az ilyen jellegű megalapozatlansági ok elhárítása nyilvános ülésen is elvégezhető, de természetesen arra tárgyaláson is sor kerülhet. A helytelen ténybeli következtetés ugyanakkor önmagában nem bizonyítás-felvételi ok. Más megalapozatlansági okból, például felderítetlenségből eredő megalapozatlanság ugyanakkor a bizonyítás során felvetheti egyes ténybeli következtetések helytelenségét is. A másodfokú bíróság a téves következtetést a tudományok elfogadott szabályai, különösen a formál logika szigorú normái alapján orvosolhatja, nem mellőzve a vizsgálat során a természetes szemlélet és az elfogadott társadalmi gyakorlat szempontjait sem. A fellebbezési bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy egy adott tényből egy másik tény nem következik feltétlenül. A tények kapcsolata csak akkor bizonyítható, ha a logika törvényszerűségeinek megfelelően igazolható a viszonyuk. Ha például a vádlott rablásban való bűnösségét az elsőfokú bíróság kizárólag arra alapította, hogy a bűncselekmény közforgalmú helyszínén talált nyomok alapján azonosították az ujjlenyomatát, a másodfokú bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a közvetlen bizonyítékból származó következtetés helytálló-e, mert nem zárható ki, hogy a vádlott jogszerű cselekménye során hagyta a nyomot a nyilvános üzletben.

A Legfelsőbb Bíróság az életveszélyt okozó testi sértés büntettének kísérlete miatt indult büntetőügyben tévesnek tartotta az elsőfokú bírósági ténybeli következtetést, mely szerint az a tény, hogy a vádlottat látták késsel távozni a helyszínről, önmagában bizonyítja, hogy ő volt az elkövető. A vádlott javára szolgáló bizonyítékok azonban értékelés nélkül maradtak és a másodfokú bíróság megállapította, hogy abból a tényből, hogy a vádlottnál kést láttak, nem következik okszerűen, hogy ő szúrta le a sértettet. Ezért ténybeli következtetéssel a vádlott javára eltérő tényállás megállapítása mellett felmentő ítéleti rendelkezést hozott.⁷⁷ A legfőbb bírói fórum egy másik, aljas indokból elkövetett emberölés büntett miatt indult ügyben szintén ténybeli következtetéssel orvosolta az első fokú ítélet megalapozatlanságát. A másodfokú bíróság megállapította, hogy abból a tényből, miszerint a vádlott tartott attól, hogy a sértett a nyomozó hatóságnak feltárja közösen véghezvitt emberrablási cselekményüket, rejtkehelyet biztosított, illetve olyan típusú fegyverrel rendelkezett, mellyel a sértett életét kioltották, minden kétséget kizáró módon nem következik, hogy a sértett életét a vádlott oltotta ki.⁷⁸

Az idézett eseti döntések is jól mutatják, hogy a helytelen ténybeli következtetés elsősorban a logika szabályainak téves értelmezéséből fakad és az orvoslására a normák helyes, pontos alkalmazásával van lehetőség.

A másodfokú eljárásban a megalapozatlanság orvoslásának egyik nagyon fontos eljárásjogi eszköze a *bizonyítás felvétele*. Amint már történt rá hivatkozás, de e körben is kell említeni, hogy a törvény szerint a megalapozatlanság megszüntetésére csak akkor kerülhet sor bizonyítás által, ha a tényállás felderítetlen, vagy hiányosan lett megállapítva. Felderítetlenség esetén, ha az csak részleges, azaz nem terjed ki a tényállás egészére, általában bizonyítás felvételével a hiba kiküszöbölhető.

⁷⁶ BH2006.239.

⁷⁷ Legfelsőbb Bíróság Bf.IV.2.516/1999/8.

⁷⁸ Legfelsőbb Bíróság Bf.IV.2.144/2000/8.

A már hivatkozottak szerint a büntetőjogi főkérdések érdemére, a tényállás történeti részére nézve a másodfokú bíróság bizonyítást kizárólag tárgyaláson folytathat. A bizonyítás a felderítetlenségből származó megalapozatlansági ok kiküszöbölésének mondhatni egyedüli eszköze, mert a be nem szerzett, illetve az elsőfokú tárgyaláson nem mérlegelt bizonyíték csak bizonyítási eljárás lefolytatásával válhat értékelhetővé a másodfokú bíróság számára.

A másodfokú bizonyítás kiterjedhet bármely bizonyítási eszközre, mint ahogy bizonyítási eljárásokra is. Ha a vádlott vallomása során valamely fontos ténykérdés feltárása elmaradt, vagy a vádlotti vallomás hiányos, illetve egyes fontos nyomozási vallomások ismertetésére indokoltsága ellenére nem került sor, a fellebbezési bíróság a hibákat a vádlott kihallgatásával, a lényeges okiratok ismertetésével elháríthatja. Irányadó ez a tanúvallomásra is. Gyakran előforduló megalapozatlansági hiba a szakvélemények ellentéteinek el nem oszlatása, a szakkérdés nem kellő mélységű felderítése,⁷⁹ mely a másodfokú tárgyaláson szakértői meghallgatással, illetőleg a szakértők párhuzamos meghallgatásával megszüntethető. A másodfokú bíróság akár hivatalból, akár indítványra más szakértői véleményt is beszerezhet. Az okirati bizonyítás hiányosságainak kiküszöbölése a lényeges okiratoknak a másodfokú tárgyalás anyagává tételével történik, de a fellebbezési bíróság bírói szemlét, helyszíni kihallgatást, bizonyítási kísérletet is elvégezhet a másodfokú perben.

A bizonyítás tartalmát, terjedelmét elsősorban a megalapozatlansági ok jellege, kiterjedtsége határozza meg. A másodfokú bíróság tehát meglehetősen széles körben vehet fel bizonyítást, arra viszont utalni kell, hogy a tényállás egészére kiterjedő, a tényállás alapjául szolgáló lényeges bizonyítékok döntő részével kapcsolatos megalapozatlanság rendszerint teljesnek ítéltető, mely kizárja az érdemi felülbírálatot, és az ítélet hatályon kívül helyezését, valamint az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítását teszi szükségessé.

Törvénymódosításra jelen sorok megírásáig még nem került sor, de a Kúria által a bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatával kapcsolatban 2012-ben végzett vizsgálatokat követően felmerült az igény a felsőbírósági jogalkalmazás részéről a büntetőeljárás törvény olyan módosítása iránt, mely alkalmas lehet a hatályon kívül helyezések számának csökkentésére. A vizsgálatról készült összefoglaló vélemény szerint egyik eszköze lehet a hatályon kívül helyezési okok szűkítése, az indokolási kötelezettség megszegésében megnyilvánuló feltétlen hatályon kívül helyezési ok megszüntetése, valamint a megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezésről szóló végzés ellen a fellebbezés lehetőségének megteremtése, melynek elbírálása, valamennyi alsóbb bírói fórum döntése esetén a Kúria hatáskörébe tartozna. A hatályon kívül helyezés alaptalansága esetén a Kúria utasíthatná a hatályon kívül helyezésről döntő bíróságot az eljárás lefolytatására, mely határozatban adott iránymutatás kötelező lenne.⁸⁰ Gyakorló ítélőtáblai bíróként úgy gondolom, hogy e perjogi eszköz valóban alkalmas lehet a kasszációs döntések számának csökkentésére, fel kell tenni azonban a kérdést, hogy ilyen eljárás összeegyeztethető-e azzal az alapvető elvvel, hogy a másodfokú bíróság nem ténybíróság, a tényállás megállapításának feladata ugyanis az elsőfokú bíróságé. Másfelől az érdemi eljárásra utasítás nyilvánvalóan érinti a bírói meggyőződést is. Ilyen jellegű szabályozás megvalósulásánál nem lenne mellőzhető – hasonlóan a megalapozatlansági okból történő hatályon kívül helyezéshez fűződő kizárási okhoz⁸¹ – annak kimondása, hogy a hatályon kívül helyezést követő megismételt másodfokú eljárást más tanácsnak kell lefolytatnia. Ellenkező esetben a korábban döntő másodfokú bíróság szembekeverülhet

⁷⁹ BH2005.385., BH2005.204.

⁸⁰ Kúria Büntető Kollégiuma Joggyakorlat-elemző csoport 2012.El.II.E.1/6.: A bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatának elemzése, Büntetőügyek, 2012, 49.o. (<http://www.lb.hu/hu/joggyakorlat-elemzo-csoportok-osszefoglalo>)

⁸¹ Be. 21. § (3) bekezdés c) pont

döntésével, bírói meggyőződésével, mely kételyeket támaszthat az igazságos, fair eljárás elvének érvényesülésével szemben. Álláspontom szerint a hatályon kívül helyezések számának csökkentéséhez nem feltétlen szükséges a perorvoslati rendszer ilyen jelentős átalakítása. Indokolt lehet viszont valóban a hatályon kívül helyezési okok szűkítése. A hatályon kívül helyező végzés ellen a fellebbezési jog megnyitása ugyanakkor a bírói meggyőződésre, a bíró független ítélkező tevékenységére is negatív módon hathat. Nem biztos az sem, hogy az időszerűségi mutatókat javítaná, mivel a hatályon kívül helyezés miatt indult harmadfokú eljárás és a másodfokú végzés megsemmisítése esetén a megismételt másodfokú eljárás együttvéve akár annyi időt vehet igénybe, mint a megismételt elsőfokú eljárás.

A fellebbezési eljárás további lényeges szabálya, hogy a másodfokú bíróság csak azokkal a tényekkel kapcsolatban értékelheti a bizonyítékokat az elsőfokú bíróságtól eltérően, melyekre bizonyítást folytatott le. Kivétel, ha a vádlott felmentésének, vagy az eljárás megszüntetésének van helye. A vádlottnak nyújtott kedvezmény elve alapján ilyenkor a vádlott javára a másodfokú bíróság bizonyítás felvétele nélkül is mérlegelheti az elsőfokú bíróság által megvizsgált bizonyítékokat.

A másodfokú eljárásban az *eltérő tényállás megállapítása* szintén fontos jogkérdés. A Be. 352. § (1) bekezdés b) pontja értelmében az első fokú ítéletben foglalt tényállástól eltérő tényállást a másodfokú bíróság akkor állapíthat meg, ha a vádlott felmentésének (részbeni felmentésének) vagy az eljárás megszüntetésének (részbeni megszüntetésének) van helye. Minden más esetben, azaz a vádlott terhére az eltérő tényállás megállapítása (nagy reformáció) kizárt.⁸² Eltérő tényállás megállapításának a törvényi rendelkezés helyes értelmezése szerint tehát csak a vádlott javára van helye.

Az eltérő tényállás fogalma azonban csak látszatra tűnik egyszerűnek. Jogértelmezést igényel ugyanis, hogy pontosan mikor mondható ki, hogy a másodfokú bíróság eltérő tényállást állapít meg, mely esetekben van csupán a tényállás kiegészítéséről, vagy helyesbítéséről szó (kisreformáció). Ez ugyanis nem mindig egyértelmű. Király szerint eltérő a tényállás, ha a múltban lezajlott vádbeli cselekmények, események leírásai oly mértékben eltérnek egymástól, hogy az egyik, illetve a másik ítéletben leírtak nem azonosak. Eltérő a tényállás ezért, ha például az egyik ítélet szerint a bűncselekmény megtörtént, a másik szerint nem, vagy ha cselekményt a vádlott követte el, illetőleg nem.⁸³

Farkas és Róth álláspontja szerint eltérő tényállás megállapításáról van szó azon esetben is, ha az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a vádlott az elkövetéskor beszámítható volt, ezzel szemben a másodfokú bíróság a vádlottat beszámíthatatlannak nyilvánítva felmenti.⁸⁴ A tényállások ilyen kardinális eltérése rendszerint nem hoz létre bonyolult eljárásjogi helyzetet.

A jogalkalmazási problémát megítélésem szerint az jelentheti, amikor egyes, a büntetőjogi felelősségre közvetlenül is kihatással bíró tényállás-részek megállapításának indokoltsága merül fel a másodfokú eljárásban. Ilyen eset lehet, ha például, ha az elsőfokú bíróság a vádtól eltérően nem állapít meg olyan tényeket, amelyek egy adott minősítő körülményt alapozhatnak meg. Példaként hozható fel, ha a bíróság például az ölési cselekmény előre kiterveltségére vonatkozó, a tervszerű cselekményt érintő tényeket nem foglalja ítéletébe, e tények ugyanakkor bizonyítottak. Kérdés, a másodfokú bíróság tényállás módosítása a kisreformáció megengedett keretei között marad, vagy már olyan jellegű nagyreformációt képez, melyre a tényálláshoz kötöttség elve már nem biztosít eljárásjogi lehetőséget. Ilyen

⁸² Herke-Fenyvesi-Tremmel: i.m.336.o.

⁸³ Király: i.m.464.o.

⁸⁴ Farkas-Róth: i.m.375.o.

tényállástöbblet felmerülhet az elkövetői alakzatokkal, de a bűncselekmények stádiumával kapcsolatban is.⁸⁵ A bírói gyakorlatban az tapasztalható, hogy a fellebbezési bíróságok rendszerint megengedhetőnek tartják a tényállás jelentősebb mérvű megváltoztatását a vádlott terhére is, mely akár a bűncselekmények súlyosabb minősítéséhez is vezet. Értelemszerűen mindezt a tényállás kiegészítésének és helyesbítésének eszközével végzik el. A vádlott terhére való tényállás módosítás során fokozott gonddal kell eljárni, mérlegelve, hogy a tényállás kiegészítésre hivatkozással végzett többlet tények tényállásba emelése nem eredményezheti-e eltérő tényállás megállapítását, melyet a már idézettek szerint tilt az eljárási törvény. Az elkövetés motívumára, idejére, helyére, módjára, eredményére vonatkozó helyesbítések, kiegészítések rendszerint a kisreformáció keretei között maradnak. Úgy gondolom azonban, hogy önálló, külön jogi jelentőséggel bíró, az elsőfokú ítéletben nem szereplő történeti eseményeket a másodfokú bíróság már nem állapíthat meg, annak ellenére, hogy azok a vád tárgyává voltak téve.

Megítélésem szerint – a már hivatkozott példára utalva – ha az elsőfokú bíróság bizonyítottsága ellenére, a vádtól eltérve nem írja le az emberölés előre kiterveltségét megalapozó előkészületi eseményeket (a terv kialakítása, felkészülés a cselekményre, mérge, lőfegyver beszerzése, a helyszín, a sértett szokásainak megfigyelése stb.), a másodfokú bíróság azokat nem rögzítheti határozatában, mert ugyan a tettazonosság elve nem sérül, de olyan jelentős mértékben eltérő tényállás kerülhet megállapításra, mely a vádlott helyzetére nyilvánvalóan terhes és akár életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására is lehetőség nyílik.

Úgy vélem ilyen tényállás változtatás nem áll összhangban a tényálláshoz kötöttségnek a hatályos törvényben megfogalmazott elvével.

Összegzés

Amint láthattuk, a tényállás megalapozottsága, a megalapozatlanság kiküszöbölése központi elemei a másodfokú jogorvoslati eljárásnak. A másodfokú perben a tényállás revíziója, a megalapozottság ellenőrzése, az esetleges megalapozatlansági okok feltárása, azok megszüntetése a legfontosabb perjogi eszközök az ügyfelderítési kötelezettség teljes körű biztosítására, a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására. Gondolataimat Seneca híres mondásával zárom: „*veritas nunquam perit*”, azaz az igazság sohasem vész el. Bízunk kell abban, hogy a jogerős bírói döntés kardinális része, az ítéleti tényállás megfelel a valóságnak, a határozat megállapításai igazak, mely előfeltétele, hogy igazságos legyen a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása. E feltételek megteremtésében rendkívül nagy a fellebbezési bíróság felelőssége, a helyes bírói meggyőződés kialakítása.

⁸⁵ Dr. Kardos Sándor – dr. Háger Tamás: Az első fokon megállapított tényállás megalapozatlansága. Debreceni Jogi Műhely, VIII. évfolyam 2. szám 2011. április 1., o. (http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/2_2011/)